

1ST INTERNATIONAL
**CONGRESS OF HUMAN AND
SOCIAL SCIENCES RESEARCH**

1. ULUSLARARASI

**İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ**

**PROCEEDING BOOK
&
BİLDİRİ KİTABI**

KARABÜK
ÜNİVERSİTESİ
2007

BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ

**23-25
KASIM
NOVEMBER
2018**

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU

Kongre Onursal Başkanları / Honorary Heads of Congress

Prof. Dr. Refik POLAT, Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü

Kongre Başkanı / Chair

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YİĞİTOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Editörü)

Kongre Koordinatörü / Coordinator

Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Sekreterya / Secretariat

Mustafa Süleyman ÖZCAN

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Dr. Öğr. Üyesi Ö. Faruk HABERGETİREN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Halim GÜL (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Erhan TECİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Doç. Dr. Üyesi Hamdi KIZILER (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Sağlam (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

- Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZCAN (Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Alan Editörü)
- Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR (MEB, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
- Öğr. Gör. Can DOĞAN (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)
- Öğr. Gör. Yılmaz BACAKLI (Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Alan Editörü)

Bilim Kurulu /Hakemler/ Scientific Committee

- Prof. Dr. Thomas G. FRASER (University of Ulster)
- Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO (Universidad De Almeida)
- Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO (Universidade De Beira)
- Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO (University of Zaragoza)
- Prof. Dr. Georgi MARINOV (University of Economics Varna)
- Prof. Dr. İ. Erkinay TOKTOGULOVA (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
- Prof. Dr. Mohammad ORAYF (King8 Abdulaziz University)
- Prof. Dr. S. Nur KERİMKULOVIÇ (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Üniv)
- Prof. Dr. Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yusuf BUDAK (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan COŞKUN (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Faruk KARACA (Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Omirkhan ABDILMANULY (Al-Farabi Kazakh National University)
- Prof. Dr. Salih ARIC (Van 100. Yıl Üniversitesi)
- Prof. Dr. Casim AVCI (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ (İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekai METE (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali AYTEN (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn-i Haldun Üniversitesi)
- Prof. Dr. Asim YAPICI (Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer CENGİL (Hitit Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent AYTEMİZ (Karabük Üniversitesi)

Dr.	Necdet SUBAŞI
Doç. Dr.	Almasbek MAULENOV (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Roza UMIRBEKOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Zhulduz ESIMOVA (Al-Farabi Kazakh National University)
Doç. Dr.	Halil TOKCAN (N. Ömer Halis Demir Üniversitesi)
Doç. Dr.	Şaban ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Assoc. Prof.	Maciej MILCZANOWSKI (Information Technology University)
Assoc. Prof.	Ihor HURAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)
Assoc. Prof.	Saim KAYADİBİ (International Islamic University Malaysia)
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet HABERLİ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ali YILDIRIM (GOP Üniversitesi)
Doç. Dr.	Recep ÖNAL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa YILDIZ (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Abdulkadir ATAR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fahrettin ATAR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	İ. Hakkı İMAMOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Aladdin GÜLTEKİN (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	M. Sami ÇÖLLÜOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Dr.	Sahl DERCHAWI (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi)
Dr.	Engin DEMİR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ergin ÖGCEM (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Karabük Üniversitesi Yayınları 34

ISBN: 978-605-9554-31-2

Aralık 2018

I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi
23-25 Kasım/November 2018

Semavî Dinlerde Mehir

Ayşe Betül ALGÜL

Arş. Gör., KBÜ İlahiyat Fakültesi
aysebetulalgul@hotmail.com

Öz

Tarih boyunca aile önemsenmiş ve hakkında detaylı hükümler konulmuştur. Bu hükümlerden biri de nikaha bağlı olarak eşlerden birinin diğerine ödeme yapmasıdır. Yahudilik'te bu ödeme çift taraflı olup, erkek tarafından gelinin babasına ödenen kısmı "*mohar*", kızın babası tarafından damada ödenen kısmı "*drahoma*" olarak isimlendirilir. Hristiyanlık'ta da bir gelenek olarak *drahomanın* varlığından bahsetmek mümkündür. İslam'da bu ödemenin adı *mehir* olup erkek tarafından kadına yapılır. Kadının öz malı olan *mehir*, sadece onun izni dahilinde kullanılabilir. *Mehir*, *mohar*, *drahoma*, *başlık*, *kalın* gibi farklı isimler altında da olsa bu ödemenin sadece semavî dinlerde değil, dîni olmayan sistemlerde de mevcut olması meselenin önemine ve ele alınmasının gereğine işaret etmekle birlikte, konuyu dîni alanla sınırlamamıza engel olmaktadır. Bu gerekliliğe binaen çalışmamızda eşlere yapılan ödeme ele alınacak, tamamının incelenmesi daha geniş çalışmalara bırakılarak kapsamı semavî dinlerle sınırlı tutulacaktır. Bu bağlamda zikredilen kavramlar hakkında genel bilgi verilecek, mezkur ödeme hakkındaki hükümleri incelenerek aralarındaki benzerlik ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mohar, Mehir, Drahoma, Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Evlilik.

Mahr in Divine Religious

Ayşe Betül ALGÜL

Research Assistant, Karabuk University, Faculty of Divinity
aysebetulalgul@hotmail.com

Abstract

Throughout history, the family has been cared and detailed provisions have been made. One of these provisions is to pay one of the spouses to the other depending on the wedding. This payment is double sided in Judaism. The portion which paid by groom to bride's father is called "*mohar*", which paid by bride's father to groom is called "*drahoma*". It is possible to mention the existence of *drahoma* as a tradition in Christianity. The name of this payment in Islam is *mahr* which is paid by man to woman herself. It becomes woman's own property. It can't be used without her permission. Even under different names, such as *mohar*, *drahoma*, *dowry*, *kalın*, this payment is not only available in spiritual religions but also in non-religious systems. This situation implies the importance of the issue and the need to address it, but also prevents us from limiting the phenomenon to the religious sphere. Therefore, in our study the payment to the spouses will be discussed, but the examination of the whole will be transferred to the wider studies and its scope will be limited to the heavenly religions. In this context, general information about the mentioned concepts will be given, the provisions of this payment will be examined and similarities and differences between them will be tried to be determined.

Keywords: Mohar, Mehir, Dowry, Judaism, Christianity, Islam, Marriage.

Giriş

Evlilik esnasında veya daha önce, erkek tarafının kız tarafına bir bedel vermesi adetinin İbraniler, Süryaniler, Babiller, Roma, Yunan ve İran gibi birçok medeniyette mevcut olduğu bilinmektedir. (Aydın, 2003, s. 389; Dindi, 2014, s. 144; Esad Efendi, 2012, s. 164) Bu ödemeler Batı literatüründe “brideprice”, “bridewealth” şeklinde adlandırılmaktadır. Bunun yanında kız tarafının da erkek tarafına yaptığı bir tür ödeme olan drahoma, hem Hristiyanlık hem Yahudilik’te mevcuttur. (Kutsal Kitap, Yeşu 15:13-19; Yaratılış 24:59-61; Siddiqui, 1995, s. 15-16) İbtidai uygulamaları, satış akdinde ödenen satış bedeline benzeyen bu adetin, zamanla aileler arasında kaynaşmayı sağlayan, evlenen çiftlere yardım etmeyi amaçlayan bir hediye, kadın için sosyal bir güvence mahiyetine büründüğü ifade edilmektedir. (Aydın, 2003, s. 389)

Yahudilik’te Mehir

Yahudilik’te mehir konusu “mohar”, “drahoma” ve “ketuba” olmak üzere üç kavram çerçevesinde ele alınır. Konunun tamamlanabilmesi için bu terimlerin anlam içerikleri ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesi gerekir.

Kısaca açıklamak gerekirse; *mohar*; İbranilerde erkeğin müstakbel eşine veya onun babasına yaptığı ödeme iken, (Örs, 2015, s. 150) *drahoma* evlenirken kadının, kocasının evine getirdiği her çeşit malı ifade eder. (Schereschewsky, 2007a, s. 769) *Ketuba* ise evlilikte damadın geline karşı yerine getireceği yükümlülükleri içeren belgedir. Mohar ve drahoma miktarı bu belgeye kaydedilir. Kocanın vefatı veya karısını boşaması durumunda kadın ketubada yazılı olan meblağı tamamen alır. (Besalel, 2001, s. 322)

Hiz. Musa zamanından beri bilindiği ifade edilen mohar (Esad Efendi, 2012, s. 190) Tevrat’ta kendine yer bulmuştur. Hivi liderlerinden Hamor’un oğlu Şekem’in Hiz. Yakup’un kızı Dina ile evlenebilmek için istenen her türlü bedeli vermeye razı olduğu belirtilir. Yine Hiz. Yakub’un eşi Rahle ile evlenebilmek için kayınpederine yedi yıl hizmet ettiği ifade edilir. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 24:59-61; 29:18-27; 34:11-12) Ekonomik gücü olmayanların hizmet ederek de olsa ödemesi, mohara verilen önemin bir göstergesi olarak algılanabilir. (Aydın, 2003, s. 389)

Yahudi geleneklerine göre nikahın gerçekleşebilmesi için erkek tarafının kız tarafına belli bir para veya mal vermesi gerekiyordu. (Yasdıman, 2000, s. 128) Mohar ilk dönemlerde kızın babasına, evlilikle birlikte ödenirdi. Zamanla insanlar ödemekte zorlanıp evlenme yaşı ilerlemeye başlayınca Yahudi din adamları, hem evlenmenin kolaylaştırılması hem de boşamanın zorlaştırılması gayesiyle, moharın nikah akdi esnasında değil, boşama durumunda ödenmesine karar verdi. (Arslantaş, 2007, s. 258; Besalel, 2001, s. 322; Esad Efendi, 2012, s. 190; Gürkan, 2008, s. 174)

Yahudi hukukunda mehir miktarı genellikle örfle belirlenmiştir. (Yaşar, 2011, s. 87) Önceleri moharın üst sınırı olmadığı, asgari miktarın bakireler için 200, kocası ölmüş veya boşanmış kadınlar için 100 zuz olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sonradan Yahudiliğe giren kızların mehri doğuştan

Yahudi olanlar kadar değil, dullar gibi 100 zuz idi. Din adamları ve Kudüs'ün asil aileleri için alt sınır bunların iki katı olup istendiği takdirde koca tarafından artırılabilirdi. Taraflar tespit edilen alt sınırdan daha az miktar belirlese veya hiçbir şey ödenmeyeceği üzerine anlaşsalar dahi asgari meblağa tamamlanırdı. Ancak 2000 yılında baş haham tarafından yayınlanan bildiri ile moharın asgari miktarının bulunmadığı, üst sınırın bir milyon şekel (1.722.957 TL) olduğu ilan edildi. (Arslantaş, 2007, s. 258-259; C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y; Schereschewsky, 2007a, s. 768-769; Schereschewsky, 2007b, s. 94)

Moharla yakın ilişkili olan drahoma, yani kızın, babasının evinden kocasının evine mal veya eşya götürmesi adeti çok eski zamanlara dayanmakla birlikte kurumsallaşması Talmudî dönemde gerçekleşmiştir. (Arslantaş, 2007, s. 262; Schereschewsky, 2007a, s. 768) Hz. İshak'la evlenen Rebeka'nın, babasının evinden cariyeler getirdiği, Firavun'un, Hz. Süleyman'ın eşi olan kızına Gezer'den bir toprak parçasını verdiği Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen drahoma örneklerinden sayılabilir. (Kitab-ı Mukaddes, Krallar, 9:16; Tekvin, 24:59-61)

Mohara benzer şekilde drahoma için de bir alt sınır belirlenmiş olup 180 gr gümüşe karşılık gelen 50 zuzdur. Ancak zikredilen miktar ekonomik gücü olmayan aileler için geçerli olup, imkanı olanların durumlarına göre daha fazlasını vermesi gerekir. Fakir ve yetim kızlar için asgari drahoma miktarı hayır kurumları tarafından karşılanır. (Ginzberg ve Greenstone, t.y.; Schereschewsky, 2007a, s. 769;)

Yahudi şeriatına göre kızlar mirastan pay alamazlar. (Aydın, 1989, s. 197) Drahomanın bu durumla alakalı olarak ortaya çıktığı ifade edilir. Bu adetle kız, babasının mirasından alacağı hissenin muadilini evlenirken almaktadır. (Arslantaş, 2007, s. 262; Esad Efendi 2012, s. 183) Drahoma miktarının bazı durumlarda babanın bıraktığı mirasın onda biri oranında belirlenmesi, (Ginzberg ve Greenstone, t.y.) mirasla ilişkisini gösterir niteliktedir. Bunun yanında baba evinde alıştığı hayat standartlarını evlendikten sonra da sürdürebilmesi ve aile mutluluğuna katkı amacıyla geline babası tarafından verilen bir hediye olarak da düşünülmüştür. Öte yandan erkek tarafı ne kadar revaçtaysa drahomanın o kadar yüksek olduğu, bu gelenekten ötürü birçok fakir Yahudi kızının evlenmekte güçlük çektiği iddia edilmiştir. (Ataşalan, 2008, s. 23; Perktas, 1994, s. 52) Bu durum göstermektedir ki, esas itibarıyla yeni kurulan bir aile yuvasına kızın ailesi tarafından maddi destek amacıyla yapılan bu yardım zamanla kız tarafının erkek tarafına ödemek zorunda kaldığı mali bir yükümlülük olarak algılanmıştır. Bu ödeme bir manada kızın asaletinin bir göstergesi haline gelmiştir. (Şahin, 2016, s. 130)

Yahudilik'te mehirle yakından ilişkili bir diğer kavram olan "ketuba", yukarıda belirtildiği gibi, hem mohar hem drahoma miktarının yazılı olduğu, kocanın, Yahudi kanun ve geleneklerine göre kendisine düşen sorumlulukları yerine getireceğine dair beyanda bulunduğu sözleşmeye verilen isimdir. (Yasdıman, 2000 s. 123) Bu sözleşme kadın için devredilemez bir hak olup, yazılı belgesi olmasa bile asgari miktarı alır. (C. Adler, Greenstone ve E. Adler,

t.y.) Mehirle olan yakın ilişkisi nedeniyle ketuba kelimesinin kendisi çoğunlukla mehri simgeler. (Yaşar, 2011, s. 30)

Yahudiliğin erken dönemlerinde ketubanın yazılması geleneğinin olmadığı ifade edilmiştir. Ancak yazılı bir belgenin olmaması nedeniyle kadınlar birçok haklarından mahrum kalmaktaydılar. Bu nedenle ketubanın yazılı olarak düzenlenmesi zorunluluğu getirilmiştir. (Schereschewsky, 2007b, s. 93; Yasdımın, 2000, s. 124-125)

Ketuba belgesi, taraflar evlenmek üzere anlaştıktan sonra, düğüne kadar herhangi bir zamanda imzalanabilir. Koca bu belgeyi imzalayıp karısına teslim edene kadar onunla evlilik münasebetinde bulunamaz. Evliliğin başlangıcında imzalandığı halde sonradan kaybolması durumunda yenisinin düzenlenmesi gerekir. Ketuba İsrail Devleti tarafından da bağlayıcı bir belge olarak kabul edilir. (Schereschewsky, 2007b, s. 93-95; Yasdımın, 2000, s. 123,127)

Kadının ketubada garanti altına alan tüm mallarının mülkiyeti kendisinde olsa da kullanım hakkı ve meşru gelirleri kocaya aittir. Ancak bu aidiyet mutlak olmayıp belli şartlara tabidir. Erkek karısının mallarından elde ettiği geliri ailenin refahı için harcamak zorundadır. Kendi şahsi ihtiyaçlarına kullanamaz. (Esad Efendi, 2012, s 191; Schereschewsky, 2007a, s. 771)

Kadın, kocasının vefatı ya da kendisini boşaması durumunda ketubada yazılı malları almaya hak kazanır. Elinde ketubası olan kadın, kocasının ölümü veya boşanmanın üzerinden yıllar geçse bile alacağını tahsil edebilir. (Besalel, 2001, s. 322-323; C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.; Esad Efendi, 2012, s 190; Yasdımın, 2000, s. 127)

Ketuba, “*ikkar ketuba*” ve “*tosefet ketuba*” olarak iki parça halinde olabilir. Asıl önemli belge olan *ikkar ketubada* boşanma durumunda kadının alacağı tazminat yer alırken ek belge niteliğinde olan *tosefet ketubada* karısının ölümü durumunda damadın eğer almışsa drahomayı gelinin ailesine geri ödeyeceği belirtilir. (Güre, 2015, s. 67) Drahomanın geri ödenmesi gelinin evliliğin kaçınıcı yılında vefat ettiği ve çocuğunun olup olmaması ile doğrudan alakalıdır. Kadın vefat ettiğinde erkek çocukları ketubaya mirasçı olurlar. Çocuğu olmadan evliliğin ilk yılında vefat ederse drahomanın tamamı, iki yıl içinde vefat ederse yarısı gelinin babası veya onun mirasçılarına iade edilir. Moharın ödenmesi gerekmez. Zira drahoma kadının ailesi tarafından yardım amaçlı verilirken mohar erkeğin cebinden çıkmaktadır. (Ginzberg ve Greenstone, t.y.)

Ketuba, menfaati doğrudan kadına dönen bir belge olup onu korumak için sistemleştirilmiştir. Eski zamanlardan beri ketubada kadınların haklarının tespit edilmesi, en azından hayatlarını garanti altına alma çabası göze çarpmaktadır. Bu belge vesilesiyle kadının çocuklarını başkalarına muhtaç olmadan yetiştirebilmeleri için bir güvence sağlanması amaçlanmıştır. (Yasdımın, 2000, s. 125) Ketubanın bir diğer amacı boşama özgürlüğüne bir kontrol mekanizması oluşturmaktır. Yahudilik’te boşama hakkı kocaya verilmiş olmakla birlikte bu yetki, erkeğin keyfine tabi değildir. Koca bahsi geçen hakkı ancak bir miktar para ödeyerek kullanabilir. (Esad Efendi, 2012,

s 191; Schereschewsky, 2007b, s. 93; Yasdıman, 2000, s. 125) Kadınlar boşanmak istediklerinde mahkemeye müracaat etmek zorundadırlar. Eğer boşanma gerekçeleri mahkemece geçerli sayılırsa ketubada yazılı haklarını alırlar. Aksi durumlarda ayrılmak için ketubalarından vazgeçmeleri gerekir. (Yasdıman, 2000, s. 210-211)

Ketuba, imzalandığı tarihten sonra kocanın tüm malvarlığı üzerinde ipotek oluşturur. Diğer borçlarına öncelik kesbeder. Standart bir ketuba belgesinde koca, sırtındaki gömleğe kadar tüm malının bu sözleşmedeki mohar ve drahomanın ödenmesi için ipotek altında olduğunu beyan eder. Eğer koca hiç malı yokken ölürse, kadın alacağını ketubanın yazılmasından sonra kocasının sattığı veya hediye ettiği herhangi bir maldan tahsil edebilir. (Besalel, 2001, s. 322-323; C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.; Yasdıman, 2000, s. 131)

Ketubanın ödenmesi bu denli garanti altına alınmakla birlikte, kadının bahsi geçen haklarını kaybetmesi de ihtimal dahilindedir. Bu durum kendi hatasından kaynaklanabildiği gibi, tamamen onun dışında gelişen sebeplerden dolayı da ortaya çıkabilir. Kadının ketubada belirlenen haklarını alamayacağı durumların bazıları; zıfak gerçekleşmeden kocanın ölmesi, çocukken evlenen koca buluşa ermeden önce evliliğin feshedilmesi, kadının; evliyken zina yapması, evlilik öncesi herhangi bir cinsel ilişkide bulunduğu tespit edilmesi, karakter zayıflıklarından kaynaklanan yanlış davranışlar sergilemesi, kocasına şeriatın yasakladığı yiyecekleri hazırlaması, hayız ve nifas durumunda cinsel ilişkiye izin vermesi, ettiği yeminden dönmesi, sokağa başörtüsüz çıkması, mahremi olmayan erkeklere yakın davranması, kocasının yanında onun ailesine kötü davranması, küfürleşip lanetleşmesi, bedensel bazı eksikliklerini evlenmeden önce kocasına haber vermemesi, kocasıyla birlikte aynı ülkede başka bir yere veya herhangi bir yerden Kudüs'e gitmeyi reddetmesi, şeriatın emirlerine aykırı davranması şeklinde sıralanabilir. (C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.; Yasdıman, 2000, s. 126-127)

Kadının ketubadaki haklarını kaybetmesi durumunda koca sadece moharın, yani kendi cebinden ödeyeceği paranın yükümlülüğünden kurtulur. Drahoma hakkı bakidir. Çünkü o kadının kendi malı olarak görülmektedir. (Schereschewsky, 2007b, s. 94)

Hristiyanlık'ta Mehir

Hristiyanlık'ta mehir konusunun Yahudilik'ten bağımsız olarak ele alınması zor görünmektedir. Zira Hz. İsa'nın Yahudi kökenli olması, hayatı boyunca Hz. Musa'nın şeriatını uygulaması (Harman, 2013, s. 185) kendisinin önceki şeriatları tamamlamak için gönderildiğini ifade etmesi, (Kutsal Kitap, Matta 5:17) Yahudiliğin kutsal metinlerinin Hristiyanlık tarafından da kutsal metin olarak kabul edilmesinden (Adam, 1998, s. 360) hareketle Hristiyanlığın Yahudi şeriatıyla ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim iki dinin aile yapısının benzer olduğu, aile hukuku, nikah algısı ve kadının mali hakları gibi konularda Hristiyanlığın önemli ölçüde Yahudilik'ten etkilendiği ifade edilmiştir. (Şahin, 2016, s. 138)

Hristiyanlık'ta evlenecek olanların karşılıklı bağışta bulunmaları gerektiği, uygulama detayları noktasında mezheplerin görüşlerinin birbirinden farklı olduğu ifade edilmiştir. (Arıklı, t.y., s. 304) Ancak bu konu üzerinde yaptığımız araştırmalar esnasında erkek tarafından evliliğe bağlı olarak kıza veya babasına herhangi bir şey verildiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Bununla birlikte Yahudilik'te görülen gelinin ailesinin evlenen kızlarına drahoma vermesi adetinin Hristiyan toplumlarda da mevcut olduğu söylenebilir. (Ateş, 2007, s. 91) Drahoma ile ilgili detaylar daha çok uygulama örnekleri şeklindedir. Yahudilik'te ya da İslam'da olduğu gibi nasıl ödeneceğine dair dini otoriteler tarafından konulmuş kurallara rastlayamadık.

Hristiyanlık'ta drahoma vermenin dine dayanmadığı, Eski Yunan'dan kalan bir adet olup, evlenmek için şart koşulmadığı, bir yardımlaşma aleti olarak kullanıldığı da ifade edilmiştir. (Ekinci, 2010; Perktas, 1994, s. 71) Ancak uygulama örnekleri incelendiğinde drahomanın, kız çocuklarının yük olarak görülmesine, evlenmeyi geciktirip nüfus azalmasına sebep olacak kadar etkili olduğu görülür. (Ekinci, 2010; Tezcan, 1976, s. 416)

İslam'da Mehir

İslam'da mehir; nikah akdine bağlı olarak erkeğin kadının vermek zorunda olduğu ekonomik değeri olan mal veya menfaattir. (Aydın, 2003, s. 28) Mehir bizzat kadına verilir. Onun izni olmaksızın kimsenin kullanma hakkı yoktur.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde defaatle mehrin verilmesi emredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de mehrin vucubuna delil getirilen ayetlerden bazıları şu şekildedir; *"Kadınlara mehirlerini gönül hoşnutluğu ile/cömertçe verin."* (Kur'an-ı Kerim 4:4) *"Mehirlerini de güzellikle kendilerine verin."* (Kur'an-ı Kerim 4:25) Ayetlerdeki emirlerden hareketle mehri önemseyen Hz. Peygamber evlendiğini söyleyen bir sahabiye ilk önce mehir olarak ne verdiğini sormuştur. (Buhari, Nikah 7) Yine evlenirken karısına verecek hiçbir şey bulamadığını söyleyen sahabiye demirden bir yüzük bile olsa bulmasını söylemiş, adam onu da bulamayınca ezbere bildiği sureler de olsa bir mehir belirlemiştir. (Buhari, Nikah, 51; Müslim, Nikahi 76) Bu delillere dayanarak alimler mehrin farz olduğu, Hz. Peygamber dışında kimsenin mehir vermeden evlenmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. (İbn Rüşd, 1982, s. 18; Serahsî, t.y., s. 63)

Alimlere göre mehir olarak verilecek şeyin mütekavvim mal olması, cinsi, vasıfları ve miktarının belirlenmesi gerekir. Malî değeri olmayan şeylerle meyte, kan, şarap, domuz gibi mütekavvim olmayan malların mehir olarak belirlenmesi caiz değildir. (İbn Rüşd, 1982, s. 21; Hırakî, 1993, s. 106; Serahsî, t.y., s. 89-90; Şafiî, 2001, s. 150)

Karşılığında bedel alınabilen, icare akdine konu olabilen menfaatler de mehir olarak kabul edilir. Buna göre; evinde oturmak, bineğini kullanmak, tarlasını ekmek gibi menfaatler mehir sayılabilir. (İbn Kudâme, 1997, s. 101; İbn Rüşd, 1982, s. 21; Kâsânî, 2003, s. 495; Nevevî, t.y., s. 10)

Mehir miktarı genellikle örfe göre ayarlanır. (El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, 2000, s. 166) Bununla birlikte bir alt sınırı olup olmadığı, varsa miktarının ne olduğu hususunda alimler ihtilaf etmiştir. Mehrin asgari miktarı olduğunu kabul eden Hanefilere göre bu sınır 10, Malikilere göre 3 dirhemdir. Şafii ve Hanbelilere göre ise asgari bir miktar yoktur. Tarafların arasında anlaştıkları herhangi bir miktar mehir olabilir. (İbn Kudâme, 1997, s. 99,107; İbn Rüşd, 1982, s. 18,20; Nevevî, t.y., s. 3,6; Serahsî, t.y., s. 81) Asgari miktar hususundaki bu ihtilafın aksine, mehrin bir üst sınırı olmadığı noktasında fukaha arasında ittifak mevcuttur. Bununla birlikte mehrlerin hafif tutulması, aşırıya kaçılmaması tavsiye edilmiştir. (İbn Cüzey, 2013, s. 350; İbn Kudâme, 1997, s. 100; İbn Rüşd, 1982, s. 18; Şafîî, 2001, s. 151-152)

Alimler mehri, belirleme ve ödeme zamanına göre kısımlara ayırmışlardır. Buna göre cinsi, miktarı vb. hususlar nikah esnasında veya öncesinde eşler arasında anlaşarak tespit edilen mehre; "*mehr-i müsemma*" denir. Bu kısım ödenme zamanına göre kendi içinde ikiye ayrılır. Nikah akdinden önce veya hemen sonra ödendiğinde "*mehr-i muaccel*" adını alırken, teslim edilmesi sonraki bir zaman dilimine ertelendiğinde "*mehr-i müeccel*" olarak isimlendirilir. Müeccel kısmın ödenmesi için bir vade belirlenmişse, kadın bu zamandan önce mehrini talep edemez. Eğer herhangi bir zaman tespit edilmemişse vefat veya talak zamanına kadar ertelendiği kabul edilir. (Bilmen, t.y., s. 118-119; El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, 2000, s. 153, Zuhaylî, 1985, s. 227, 265)

Mehir miktarının önceden tespit edilmesi şart olmamakla birlikte, sonradan ortaya çıkabilecek olası ihtilafların önüne geçilmesi açısından müstehab görülmüştür. Herhangi bir belirleme yapılmaması, yapılan belirlemenin geçersiz olması veya mehir verilmeyeceğine dair anlaşılması durumlarında akit geçerli olup, *mehr-i misl* gündeme gelir. Yaş, asalet, ilim, dindarlık, bekaret vb. hususlarda geline denk olan kadınların aldıkları miktarlardan hareketle geline emsal bir mehir takdir edilir. (Bilmen, t.y., s.119; El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, 2000, s. 153; İbn Abidin, 1994, s. 281; İbn Cüzey, 2013, s. 353, 282; İbn Kudâme, 1997, s. 98, 103, 151; Nevevî, t.y., s. 6, 59; Sahnûn, 1994, s. 168; Serahsî, t.y. s. 64)

Mehir belirlenmese hatta ödenmeyeceğine dair anlaşarak evlenilse dahi kadının bu hakkı sabittir. Ancak salt nikah akdi kadının mehri kayıtsız şartsız alabileceği anlamına gelmez. Bazı durumlarda tamamını alırken bazen yarısını bazen de bu haktan mahrum kalabilir. (İbn Abidîn, 1994, s. 233)

Mehrin tamamının ödenmesini gerektirecek durumlar hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bunlar -mezhepler arası ihtilaflar dikkate alınmaksızın- zifaf, eşlerden birinin ölümü, halvet-i sahîha, ölüm hastalığı esnasında yapılan boşama ve zifaf olmaksızın kocanın evinde bir yıl kalma şeklinde sıralanabilir. (Şirin, 1997, s. 52) Bunlardan vefat ve talak durumunda mehrin tamamının ödenmesi gerektiği hususunda ittifak söz konusu olup, diğerleri hakkında görüş ayrılıkları mevcuttur. (İbn Kudâme, 1997, s. 115, 186, 189; İbn Rüşd, 1982, s. 22; Kâsânî, 2003, s. 520; Nevevî, t.y., s. 27. Sahnûn, 1994, s. 163; Serahsî, t.y., s. 64)

Mehrin belirlendiği nikah akdinden sonra kocanın zifaf veya sahih halvet olmaksızın karısını boşaması (talak) durumunda mehrin yarısının düşeceği hususunda görüş birliği mevcuttur. (Hırakî, 1993, s. 106, Kâsânî, 2003, s. 531; Nevevî, t.y., s. 40; Sahnûn, 1994, s. 152-153) Zifaf veya sahih halvet olmaksızın gerçekleşen talak dışındaki tüm ayrılmalarda mehir ödenmez. Zifaf veya sahih halvetten sonra kadının geçerli bir sebebi olmaksızın boşanmak istemesi ya da evliliğin kadının kusuru sebebiyle bitmesi de mehri düşürür. (Kâsânî, 2003, s. 528-529)

Dinlerin Mehir Hakkındaki Hükümlerinin Mukayesesi

Semavi dinlerin mehre dair ahkamı incelenirken -Hristiyanlık'ta net hükümler bulunmaması nedeniyle- daha çok Yahudilik ile İslam arasında karşılaştırmalar yapılacaktır. Bu karşılaştırmaların iki dinin bu konudaki hükümleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bağlamında olması zihinde netlik kazandırması açısından işlevsel olacaktır.

İki dinin mehre dair hükümleri arasındaki en bariz fark drahomadır. İslam hukukunda gelinin veya babasının damada herhangi bir ödeme yapma zorunluluğu yoktur. Yahudilik'te ise kaynağı Kutsal Kitap'taki örneklere dayanan drahomanın verilmesi söz konusudur. (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 24:59-61; Krallar, 9:16) Mirasla ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde, zaten belli bir miras payı olan Müslüman kadının Yahudi hemcinsi gibi babasından drahoma almasına gerek kalmamaktadır.

Hem Yahudilik hem İslam'da ödenecek mehir miktarına dair asgari bir sınır mevcuttu. Bununla birlikte İslam hukukuna göre mehrin alt sınırı sabit olup, kişilere göre değişiklik göstermezdi. Yahudilik'te ise kadının bakire veya dul olması, aslen Yahudi olup olmaması, Yahudiliğe giriş yaşı gibi bazı etkenler verilecek asgari miktarı etkilerdi. Ancak sonraki dönemlerde iki dinin şeriatında da bu alt sınır kaldırılmış, tarafların anlaştıkları miktarların esas olduğu kabul edilmiştir. İslam hukukunda mehrin bir üst sınırı yoktur. Bu durum başlangıçta Yahudilik için de geçerliken 2000 yılında baş haham tarafından yayınlanan bir bildiriyle mohara üst sınır konmuştur. (Ansay, 1952, s. 9; C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.; Schereschewsky, 2007a, s. 768-769; Schereschewsky, 2007b, s. 94)

Yahudilik'te kocanın ölümü ya da karısını boşaması halinde ketubanin ödenmesi gerekir. İslam'da da vadesi belirlenmemiş müeccel mehir vefat veya talak durumunda muaccel hale gelir. Ancak İslam'da vefat edenin kadın veya kocası olması ile çocuklarının bulunup bulunmaması arasında fark yoktur. Mehir, kocanın vefatı durumunda mirasından alınır, kadının vefatı durumunda onun varislerine ödenir. (Kâsânî, 2003, s. 515) Yahudilik'te ise kadının vefatı durumunda ketuba çocuklarına kalır. (C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.) Çocuğu yoksa mohar ödeme yükümlülüğü düşer. (Schereschewsky, 2007a, s. 769)

Yahudi şeriatına göre mohar ve drahomayı içeren ketuba yazılı olmak zorundadır ve mutlaka düğünden önce imzalanması gerekir. (Schereschewsky, 2007b, s. 93) İslam hukukunda mehir için yazılı bir belge olması tavsiye seviyesinde olup zorunlu değildir.

Yahudilik'te kocanın ketuba imzaladığı esnada ve sonrasında sahip olduğu tüm mallar ipotek altına alınır. (C. Adler, Greenstone ve E. Adler, t.y.) Böylece ödeme zamanı geldiğinde erkeğin ödememe/ödeyememe riski ortadan kaldırılmış olur. İslam'da mehir için böyle bir sistem söz konusu değildir.

İki dinin hükümleri karşılaştırıldığında Yahudilik'te ketubanın yazılı olma zorunluluğu ve kocanın malının ketuba karşılığında ipotek altına alınması olası hak zayıflatlarının önüne geçilmesi açısından işlevsel görünmektedir. Mehrini yazılı bir belgeyle kayıt altına almaması halinde Müslüman kadının bu hakkını tahsil etmesi kocasının insafına kalmaktadır.

Yahudilik'te kocadan tahsil edilmesi için böylesi sıkı tedbirler alınan ketuba, evlilik süresi boyunca kocanın idaresi altındadır. Kadının kocasından izinsiz yaptığı tasarruflar geçersizdir. Buna karşın Müslüman kadın mehrini kimsenin izni ve onayına ihtiyaç duymaksızın dilediği gibi kullanabilir. (Kâsânî, 2003, s. 492; Rıza, 1984, s. 23; Schereschewsky, 2007a, s. 771)

İslam hukukunda kadının mehrini tamamen kaybetmesini gerektirecek kusurlar oldukça sınırlıyken Yahudilik'te bu konuda geniş sayılabilecek bir liste mevcuttur.

Görüldüğü üzere Hristiyanlık'ta hukuki bir güvence olmaksızın toplumsal bir örf izlenimi veren bu adet, Yahudilik ve İslam'da hukuk metinleri ile resmen tanınıp detaylı bir biçimde hükme bağlanarak koruma altına alınmıştır. Aralarında önemli farklar bulunsa da iki dinin konuyla alakalı hükümleri incelendiğinde, mehirle gerçekleştirilmek istenen en önemli amacın öncelikle aile, sonrasında kadının maslahatının korunması olduğu söylenebilir.

Kaynakça / Reference

- Adam, B. (1998). *Hristiyanlık*. DİA, Cilt 17 (s. 358-364) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Adler, C., Greenstone, J. H. ve Adler, E. (t.y.). *Ketubah*, Jewish Encyclopedia. Erişim Adresi: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9290-ketubah>
- Ansay, S. Ş. (1952). *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Arıklı, E. (Ed.). (t.y.) *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul: Gelişim Basım ve Yayın A.Ş.
- Arslandaş, N. (2007). *Abbâsîler ve Fâtımîler Döneminde Yahudiler (132-656/750-1258)* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ataşalan, Z. A. (2008). *Tevrat, İnciller ve Kur'an-ı Kerim' Göre Aile Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi) Erişim Adresi: 1258) (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ateş, A. O. (Ed.). (2007). *Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler*. Akyüz, V. (Ed.). *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Cilt: 2, içinde (s. 21-98) İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Aydın, M.A., (1989). *Aile*. DİA, Cilt 2 (s. 196-200) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, M.A., (2003). *Mehir*. DİA, Cilt 28 (s. 389-391) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Besalel, Y. (2001). *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Bilmen, Ö.N. (t.y.). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Cilt: 2, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhârî, M. (2006). *Câmiu's-Sahîh*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Dindi, E. (2014). *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri (Muamelat Örneği)* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ekinci, E. B. (2010, 11 Ağustos). Hristiyanlarda Eski Yunan'dan Kalan Bir Gelenek: İyi Drahoma İyi Koca. *Türkiye*.
- Esad Efendi, M. (2012). *Tarih-i İlm-i Hukuk*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ginzberg, L. ve Greenstone J. H. (t.y.). *Dowry*, Jewish Encyclopedia. Erişim Adresi: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/5297-dowry>
- Güre, M. (2015). *Dinlerde Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanç ve Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gürkan, S. L. (2008). *Yahudilik*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Harman, Ö.F., (2003). *Yahudi Hristiyanlığı*. DİA, Cilt 43 (s. 184-187) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hırakî, E. K. (1993). *Metnü'l-Hırakî*, Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs.
- İbn Âbidîn, M. (2000). *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l Muhtâr*, Cilt: 4, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Cüzey, M. (2013). *El Kavânînu'l-Fıkhiyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikiyye*, Lübnan: Dâru İbn Hazm.
- İbn Kudâme, M. (1997). *el-Muğnî*, Cilt: 10, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Rüşd, E. V. (1982). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Cilt: 2, Beyrut: Dâru'l-Meârif.
- Kâsânî, A. (1982). *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, Cilt: 3, Beyrut: Dâru'l-Kütüb El-Arabî.
- Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, (2000). *Mehir*, Cilt: 39 (s. 151-209) içinde. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi ve's-Şuûni'l-İslâmiyye.
- Müslim, H. (1991). *Sahîh el-Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs.
- Nevevî, M. (t.y.). *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Cilt: 12, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Örs, H. (2015). *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Perktaş, H. (1994). *İlahi Dinlerde Aile* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Rıza, M.R. (1984). *Hukuku'n-Nisâ fi'l-İslâm*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslam.
- Sahnûn, S. (1994). *El-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Cilt: 2, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Schereschewsky, B. Z. (2007). *Dowry*, Skolnik, F. (Ed.), Encyclopedia Judaica, Cilt 5 (s. 768-772) içinde. A.B.D: Keter Publishing House.
- Schereschewsky, B. Z. (2007). *Ketubbah*, Skolnik, F. (Ed.), Encyclopedia Judaica, Cilt 12 (s. 93-98) içinde. A.B.D: Keter Publishing House.
- Serahsî, E. B. (t.y.). *el-Mebsût*, Cilt: 5, Beyrut: Daru'l-Marife.
- Siddiqui, M. (1995). Mahr: Legal Obligation or Rightful Demand?. *Journal of Islamic Studies*, 6(1), 14-24.
- Şafiî, M. (2001). *El- Ümm*, Cilt: 6, Dâru'l-Vefa li't-Tabaât ve'n-Nüşûr ve't-Tevzî'.
- Şahin, H. (2016). İslamiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikah Algısı. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2, 118-147. Erişim Adresi: http://www.islambilimleri.com/Makaleler/88015852_6.%20hasan%20nikah%20son%20son.pdf
- Şirin, Ş. (1997). *İslam Aile Hukukunda Mehir* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tezcan, M. (1976). İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1). Erişim Adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/496/5898.pdf>
- Yasdıman, H. Ş. (2000). *Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yaşar, H.R. (2011). *İslam ve Yahudi Hukuku Münasebeti: Nikah Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Zuhaylî, V. (1985). *El Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, Cilt: 7, Dimaşk: Daru'l-Fikr.